

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ПРАВОСЛАВНОГ БОГОСЛОВСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ**

**РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ СТРУЧНЕ КОМИСИЈЕ
ЗА ПРЕГЛЕД И ОЦЕНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:**

**Историјско-еклисиолошки аспекти организације Православне Цркве у САД у првој
половини двадесетог века**

ДОКТОРАНДА МИЛЕТА Д. СУБОТИЋА

На седници Наставно-научног већа Православног богословског факултета Универзитета у Београду, одржаној 30. маја 2024. године, а пре тога на Већу докторских студија одржаном истог дана, изабрана је Стручна комисија за преглед и оцену докторске дисертације Милета Д. Суботића под насловом *Историјско-еклисиолошки аспекти организације Православне Цркве у САД у првој половини двадесетог века*, у саставу: др Растко Јовић, редовни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду, др Ивица Чаировић, ванредни професор Православног богословског факултета Универзитета у Београду и др Марко Вековић, ванредни професор Факултета политичких наука Универзитета у Београду. Комисија после читања дисертације и међусобног консултовања има част да Наставно-научном већу поднесе свој следећи:

РЕФЕРАТ

1. Основни подаци о кандидату

Свештеник мср Миле Д. Суботић (* 1977) докторанд је на Православном богословском факултету Универзитета у Београду, на којем је био асистент на катедри за Историју Српске Цркве, од октобра 2018 до октобра 2023. године. Тренутно је асистент на катедрама за Историју Српске Цркве и омилитику на Богословском факултету Светога Саве у Либертивилу (Илиној, САД). Завршио је Богословију Светог Саве у Београду, а високо богословско образовање стекао је 2002. године на Богословском факултету Светога Саве у Либертивилу (Илиној, САД). Постдипломске студије из области Литургике завршио је 2006. године на Универзитету Нотер Дам ду Лак у Индијани, САД. Научно-истраживачки рад свештеника мср Милета Суботића усредсређен је на историју Српске Цркве и осталих помесних Цркава у Сједињеним Америчким Државама. Његова библиографија броји петнаест библиографских јединица. Уз наставни и научно-истраживачки рад, активно промовише науку на радију и телевизији.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет ове дисертације је упоредна анализа историјско-еклисиолошких аспеката организације помесних Православних Цркава у Сједињеним Америчким Државама у првој половини 20. века. За овај период се као историјски међаши узимају Први свеамерички

сабор Руске Цркве (1907), и оснивање Сталне конференције канонских Православних епископа Америке – *SCOBA* (1960), због практичне потребе православних верника да заједнички делују по питању бројних изазова, са којима се америчко друштво тога доба суочавало. Дисертација се хронолошки и упоредно бави следећим феноменима: досељавањем православног становништва у Америку, организацијом црквеног живота имиграната, регистрацијом црквених заједница код државних власти, административним уређењем црквених структура, односом цркава са матичним помесним црквама, као и њиховим међусобним односима. Досељавање православних имиграната у Сједињене Америчке Државе, организовање њиховог црквеног живота, и регистрација њихових црквених заједница, у дисертацији се истражује у контексту друштвених, политичких и социјалних прилика у Северној Америци, а делимично и у земљама из којих имигранти воде порекло. Научно истраживање у оквиру дисертације укључује и историјско-канонску анализу критеријума везаних за разумевање надлежности над православним црквеним структурама у Сједињеним Америчким Државама. Са једне стране, анализира се приступ који предност даје националном и мисионарском критеријуму, док се, са друге стране, врши анализа приступа по којем је дијаспора у надлежности Патријарха константинопољског. У том смислу се у дисертацији прави посебан осврт на јерархе и предстојатеље православних јурисдикција у Америци, који су се издвојили својим деловањем и промишљањем по овим питањима: Тихона Белавина (1865-1925), Мелетија Метаксакиса (1871-1935) и Николаја Велимировића (1880-1956).

У временском периоду који се у дисертацији обрађује, упоредо са канонским и јурисдикционим темама обликује се и богословска мисао у Сједињеним Америчким Државама. Рад се према томе бави упоредном историјском анализом приступа решењу поменутог канонског и еклисиолошког проблема у православној богословској периодици и студијама православних теолога, у првим деценијама непосредно после његовог настанка: Сержа Верховског (1907-1986), Александра Богољепова (1885-1980), Џона Мајендорфа (1926-1992) и Александра Шмемана (1921-1983). Иако руски теолог и каноничар Сергије Троицки (1878-1972), није писао и деловао на простору Америке, његови научни радови су значајни за ово истраживање, због полемика које је са поменутим америчким теолозима водио по питању црквене јурисдикције над православном дијаспором.

Основна хипотеза у дисертацији јесте да је проблем црквене јурисдикције у Америци настао као последица неразумевања православне еклисиологије и канонског предања Цркве, у сплету историјских, друштвених и политичких околности, не само у Европи и на Блиском Истоку, већ и у Сједињеним Америчким Државама. Циљ ове дисертације је – према томе – био да укаже на отворене канонске изазове у погледу поимања матица̂ и тзв. америчких православних дијаспора̂. Такође, у истраживању је кандидат за циљ поставио и анализу радова̂ српских историчара̂ и теолога̂: епископа Саве Вуковића (1930–2001) и професора Станимира Спасовића (1937–2013) из области историје Српске Цркве у Америци, те да их стави у шири контекст упоредо са радовима православних теолога̂ из других православних америчких јурисдикција̂.

3. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација кандидата Милета Суботића је подељена на три главна поглавља, од којих је свако подељено на више мањих делова или потпоглавља. Први део дисертације носи наслов „Православне дијаспоре и Руска Црква у САД (1794-1960) – историјски и социолошки контекст” (стр. 15-46). У првом потпоглављу овог дела: „Појам дијаспоре” кандидат је анализирао појам *дијаспоре* и сагледавао феномен православних дијаспора на америчком простору, које су настајале од краја 18. века. Оне су до средине 20. века биле формиране у контексту сложених друштвених, политичких и економских прилика, како у Сједињеним Америчким Државама, тако и у матицама у Европи и на Блиском Истоку. Заједничко овим заједницама, како аутор појашњава, било је очување идентитета у погледу језика, културе и вере, али за већину њих – и нада о повратку у матицу. Наредна два потпоглавља првог дела: „Америка у Ери прогресивизма, Великом рату и Бучним двадесетим” и „Америка у Великој депресији, Другом светском и на почетку Хладног рата”, говоре о томе да је за православне дијаспоре велики изазов представљала интеграција у америчко друштво. У том скоро двовековном процесу, Америка је прешла пут од колоније до суперсиле. Оно што је Сједињене Државе чинило новом јединственом средином за православце, било је уставним амандманом загарантовано немешање државе у питања вере. Овим темама се кандидат – посебно – бавио у оквиру целине која носи назив: „Однос државе и верских заједница у Сједињеним Америчким Државама.” Православне дијаспоре су у Новом Свету имале могућност да се слободно и самостално организују, исповедају своју веру и живе својим етосом. Та слобода је довела до својеврсних аномалија и дезоријентисаности, услед снажне културне матрице имиграната и њиховог наслеђа донетог из матичних земаља.

Следеће потпоглавље првог дела, под насловом „Руска Православна Црква и Православне дијаспоре у Америци (1794-1907)”, говори о првим православним црквеним структурама на америчком континенту, које су – пре свега – биле руске. Најпре мисионари, а затим виши и нижи руски клир са верним народом, мигрирали су према остатку Сједињених Држава, из Калифорније према Њујорку и Тексасу, односно преко америчког средњег запада. У том процесу на размеђу 19. и 20. века, Руска Црква је следујући мисионарском јурисдикционом начелу, прихватала и настојала да интегрише у своје православно окружење и друге православне народе који су – упоредо – насељавали Америку. На почетку 20. века, Руска Црква у САД је у правом смислу била мултиетничка, са јерархијом која је настојала да за све православне народе организује и уреди црквени живот. Овом делатношћу се посебно посветио архиепископ Тихон (Белавин), који је касније постао Патријарх московски и целе Русије. Он је и из данашње перспективе, како пише у дисертацији, имао *смелу и далекосежну визију Америчке Цркве*. Намеравао је да ова аутономна, а у перспективи и аутокефална црквена структура, има епископе за сваку етничку групу, да се у њен живот и доношење одлука преко сабора укључе лаици и да прихвати енглески као богослужбени језик, као и нови календар. Ова идеја није остварена због избијања Бољшевичке револуције у Русији, али и снажних аспирација етничких група да у Америци образују одвојене и самосталне црквене структуре. О томе кандидат говори у засебном потпоглављу „Руске црквене структуре у Америци (1907-1960)“. Током треће деценије 20. века је дошло до урушавања Руске мисије и формирања црквених структура које су се повезале са Црквама у својим матицама. Поред једне канонске и једне

неканонске структуре везане за Москву, која је била под притиском бољшевика, највећа руска црквена структура остала је аутономна изворна Руска митрополија.

Други део дисертације носи наслов „Православне Црквене јурисдикције у САД од Првог свеамеричког сабора до оснивања конференције *SCOBA* – историјско-еклисиолошки контекст.” Прво потпоглавље овог дела је најопширније и носи назив „Организација српске православне дијаспоре у САД у првој половини 20. века,” где је извршена анализа организовања америчких Срба, који су најпре били слабо организовани, док су у духовном погледу били део Руске Цркве, која је за њихове потребе организовала посебну мисију на челу са архимандритом Севастијаном (Дабовићем). Срби су своје прве црквено-школске општине, како кандидат говори у наставку истраживања, формирали по моделу Карловачке митрополије, објединивши претходно основана национална друштва са црквеним заједницама. Будући да нису разумели значај одвојености државе и Цркве у Америци, а у страху да не изгубе тешко стечену имовину, учинили су то у духу протестантског *Рескрипта из 1868. године*. Кандидат констатује да је овакав начин првобитног уређења српске црквене структуре оставио далекосежне последице на живот Српске Цркве у Америци.

У наставку овог опширнијег и систематски подељеног потпоглавља, кандидат износи значајне податке из архивске грађе и историјских извора, који указују на тежњу америчких Срба, већ током друге деценије 20. века, да се повежу са својом Црквом у матици. После делова овог потпоглавља, који су насловљени „Прве српске заједнице у Америци, њихова удружења и формирање црквено-школских општина,” „Утицај *Рескрипта* на оснивање првих српских црквено-школских општина у Америци,” и „Српска мисија при Северноамеричкој епархији Руске Цркве,” следи део под насловом „Настојања да се Српска мисија при Руској Цркви осамостали.” У овом делу дисертације, кандидат износи значај борава архимандрита, потоњег епископа Николаја (Велимировића) на територији САД, у времену Првог светског рата и у освит Бољшевичке револуције. Кандидат појашњава деловање архимандрита Николаја како у општем смислу, тако и у контексту теме којом се бави. Дакле, примарни циљеви архимандрита Николаја били су да подржи српске ратне напоре, али и да сагледа могућности за формирање српске епархије. Као Владика, Николај је у Америку дошао и после Великог рата и увидео последице урушавања Руске мисије на територији САД, да би Сабору уједињене Српске Цркве поднео детаљан извештај и дао конкретан предлог да се под српском јурисдикцијом формира епархија, те да амерички Срби остану по страни све отворенијег сукоба Руске митрополије и новоформиране Грчке архиепископије у Америци. У овом делу рада кандидат користећи научну методологију доноси анализу тадашњег богословско-историјског контекста и успешно инкорпорира закључак у научну хипотезу свог истраживања.

У последњем делу рада који се бави Српском Црквом у Америци: „Српска америчко-канадска епархија до оснивања конференције *SCOBA*”, кандидат анализира историјско-канонско деловање првог српског владике у Америци (уз сагласност Руске Цркве), Мардарија (Ускоковића), чији се иницијални напор и труд састојао у настојањима да хитно административно уреди новоосновану епархију, и то израдом устава и организовањем црквено-народних сабора. У близини Чикага Мардарије је саградио први српски манастир Светог Саве, са намером да на том месту буде епархијско седиште, где би била отворена школа и сиротиште. После Мардаријеве преране смрти, за другог српског епископа у Америци постављен је енергични Дионисије (Миливојевић). Епископ

Дионисије је наставио да ради на јачању јединства у епархији и унапређењу црквеног живота. Након Другог светског рата, Епископ Дионисије је активно радио на довођењу великог броја бивших ратних заробљеника и њихових породица из Западне Европе. Уз помоћ епископа Николаја (Велимировића) и Иринеја (Ђорђевића), који су тада били у Америци, на кратко је отворена богословија у Либертивилу, у којој се ишколовала једна генерација свештеничког подмлатка. Владика Дионисију је за секретара и помоћника постављен образовани архимандрит и будући епископ Фирмилијан (Оцокољић), који је био представник Српске Цркве у новооснованим организацијама и телима за обнову јединства православних у Америци. О личностима и догађајима у овом делу дисертације се говори на основу опширне необјављене и објављене архивске грађе, како из српских, тако и из америчких архива, што доприноси на научности и на стриктном спровођењу историјске научне методологије.

Друго потпоглавље, другог дела дисертације носи наслов „Организација грчке православне дијаспоре у САД у првој половини 20. века,” у коме кандидат анализира историјско-канонско деловање грчке дијаспоре у САД, као и њен однос према мисији Руске Цркве. Почетком 20. века, грчка дијаспора је сама организовала своје парохије и доводила свештенике из матице. Патријаршија константинопољска је питање грчких црквених структура почетком 20. века препустила Атинској архиепископији. Почетком друге деценије 20. века, у Америци је боравио протерани атински архиепископ и будући цариградски патријарх Мелетије (Метаксакис), који је – том приликом – формирао Грчку архиепископију у Америци и ставио је поново под јурисдикцију Цариграда. У циљу остварења својих панхеленистичких идеја, и у намери да стави читаву православну дијаспору под своју јурисдикцију, Метаксакис је прибегао – како кандидат каже „креативном“ – тумачењу 28. канона са Четвртог васељенског сабора. Његови наследници у Америци су прихватили и наставили да разрађују овакву поставку, а најдаље је – у томе – отишао архиепископ и будући цариградски патријарх Атинагора (Спиру). Кандидат у дисертацији посебно анализира историјску улогу патријарха Атинагоре, како би на јаснији начин помогао разумевању сложених канонско-еклисиолошких односа на територији САД, као и укупне црквене политике грчке заједнице на овом простору.

Кандидат Миле Суботић наводи да су имигранти са духовног простора староисточних патријаршија у Америку дошли без наде и изгледа за поврата, а да разлози за ово преваходно леже у формирању држава са већинским муслиманским становништвом на просторима матице. После анализе, кандидат закључује да су Сиријци са простора данашњег Либана, у Сједињене Државе дошли предвођени културном и економском елитом, те не изненађује њихов брз и успешан процес интеграције у америчко друштво. После урушавања Руске мисије, а затим и кратког унутрашњег превирања, Сиријци су формирали самосталну црквену структуру и ставили је под јурисдикцију Антиохијске Цркве. О томе кандидат говори у делу потпоглавља другог дела који је насловљен „Православна дијаспора староисточних патријаршија (Антиохијске, Александријске, Јерусалимске) у САД у првој половини 20. века.”

У наставку другог дела следи потпоглавље „Албанска православна дијаспора у САД у првој половини 20. века,” где кандидат закључује да је албанска православна црквена структура у Америци била јединствена, будући да је њено оснивање био први корак ка обнови и стицању аутокефалије Цркве у матици. Оснивач и поглавар албанске православне црквене заједнице био је Теофан Ван Ноли, који је био епископ при Албанској мисији при Руској Цркви, затим и поглавар цркве у матици, али и албански

премијер и регент. Ноли је био делегат у *Лиги Народа*, писао је, преводио и компоновао, залажући се за формирање албанске државе и развој албанске културе. Црквена структура коју је основао у Америци подељена је између Грчке архиепископије и Православне Цркве у Америци (*ОСА*).

Даље, кандидат пише и о Румунској Цркви у Америци и закључује да су почеци ове заједнице у САД били веома тешки, будући да румунска дијаспора у САД није била хомогена и конзистентна у погледу останка. У другом потпоглављу, које је насловљено: „Румунска православна дијаспора у САД у првој половини 20. века,” кандидат се бави питањима ове еклисијалне структуре. Румунском првом епископу, Поликарпу (Морушки), комунистичке власти у Румунији доживотно су забраниле повратак у Америку после Другог светског рата. У том контексту, кандидат закључује да је трагично за америчке Румуне било и разоткривање нацистичке прошлости једног од њених поглавара. Потпоглавље другог дела дисертације под насловом „Бугарска православна дијаспора у САД у првој половини 20. века,” говори о оснивању бугарских заједница у америчкој дијаспори, које је било у јасној вези са промоцијом националних идеја и активном пропагандом међу Македонцима. Бугари су, као и Румуни, имали проблема са избором и довођењем архијереја из матице. То указује на заједнички послератни образац деловања комунистичких власти у земљама *источног блока* према својим сународницима у САД. Бугарска црквена структура у Америци је средину 20. века дочекала углавном подељена између Патријаршије у Софији и Православне Цркве у Америци (*ОСА*).

Последње потпоглавље другог дела дисертације носи наслов „Остале православне дијаспоре и њихове црквене структуре у САД у првој половини 20. века,” у коме кандидат обрађује једно од најсложенијих питања из области историје источнословенских црквених структура у САД. Наиме, реч је о постанку и развоју верских институција и организација које су окупљале дијаспору из североисточних области Аустроугарске монархије, првенствено са подручја тадашње аустријске Галиције и угарског Поткарпатја. Њихов повратак у окриље Руске Цркве, затим и будуће Православне Цркве у Америци (*ОСА*) и сврставање под јурисдикцију Патријарха константинопољског у оквиру Грчке архиепископије, био је комплексан полувековни процес. Са одређене временске дистанце, кандидат закључује да је овај процес био почетак још једне историјске константе.

Треће поглавље дисертације носи наслов „Православне цркве у САД – историјско-критичка анализа токова богословске мисли.” Прво потпоглавље последњег дела дисертације је насловљено „Православне богословске школе у САД до оснивања конференције *SCOBA* – историја и усмерење.” Овај део дисертације обрађује питање оснивања и деловања богословских школа током прве половине 20. века на територији САД, што је имало за циљ да се – пре свега – добро образује будући свештенички и монашки кадар. Већ је поменуто да је уз помоћ српских епископа Николаја (Велимировића) и Иринеја (Ђорђевића), накратко отворена богословија у Либертивилу, у којој се ишколовала једна генерација свештеничког подмлатка, о чему кандидат пише у потпоглављу под насловом „Српска богословска школа у Либертивилу,” на основу опширне необјављене и објављене архивске грађе, како из српских, тако и из америчких архива. Средином 20. века су се издвојиле грчка *Духовна академија Часног Крста* код Бостона, а у академском смислу посебно *Духовна академија Св. Владимира* у Њујорку. У следећа три потпоглавља трећег дела дисертације кандидат прави посебан осврт на јерархе и предстојатеље православних јурисдикција у Америци, који су се издвојили својим

деловањем и промишљањем по питању црквене јурисдикције: Тихону (Белавину), Мелетију (Метаксакису) и Николају (Велимировићу).

Њујоршку духовну академију основала је Руска митрополија, будућа Православна Црква у Америци (*ОСА*), а професори са ове Академије били су међу највећим теолозима у прошлом веку. У наредним потпоглављима, до краја дисертације, кандидат посвећено анализира радове свих америчких богослова, који се баве еклисиолошким, канонским и јурисдикционим питањима Православне Цркве у Сједињеним Државама. Професори Серж Верховској, Александар Богољепов, Џон Мајендорф и Александар Шмеман су, пре доласка у Америку, припадали париским руским емигрантским круговима, тако да кандидат сматра да су они – првобитно – били део западноевропске руске црквене структуре под Цариградом, те су – у својим првим радовима – бранили право Патријарха константинопољског да управља целокупном дијаспором и да арбитра у међуцрквеним споровима. После преласка у САД и под јурисдикцију Руске митрополије, јавно су и у својим радовима, на различите начине, - како каже кандидат Суботић – ревидирали раније ставове. Реалнији увиди у стање Цркве на простору САД, али и концепцијско разумевање сукоба, као и ривалитета Москве и Цариграда, довели су временом до промене њиховог става. Претпоследње потпоглавље последњег дела дисертације кандидат посвећује руском теологу и каноничару Сергију Троицком, због полемика које је – са горепоменим америчким теолозима – водио по питању црквене јурисдикције над православном дијаспором. Последње потпоглавље носи назив „Стална конференција канонских Православних епископа Америке (*SCOBA*)“, где кандидат на основу објављених извора и америчке литературе говори о формирању Сталне конференције канонских Православних епископа Америке (*SCOBA*) 1960. године. До оснивања ове конференције је дошло због практичне потребе православаца, у којима се пробудила заједничка америчка свест, да заједнички делују.

На крају дисертације, кандидат сажима резултате истраживања и истиче да је америчким богословима постао приоритет изналажење богословског утемељења за формирање јединствене америчке аутокефалне Православне Цркве. Кандидат поред историјско-канонске анализе, разматра и деловање политичких актерâ у САД, као и њихових интереса у вези са овим црквеним питањима. Настојања да се изгради једна црквена јурисдикција, сигурно је била од великог стратешког значаја и за америчке власти, будући да су могле преко једног центра да раде у корист унутрашњих, а још више спољашњих геостратешких интереса. На практичном нивоу, резултат је било формирање Сталне конференције канонских Православних епископа Америке (*SCOBA*), средином прошлог века. Кандидат закључује да овај покушај обнове јединства Православне Цркве на америчком простору, није био резултат проналаска општеприхваћеног еклисиолошког, канонског и јурисдикционог решења. Разлика у тумачењу слова и духа канона остала је предмет тадашњих, веома живих, академских расправа.

4. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Резултат и научни допринос дисертације препознаје се у следећем:

Комисија констатује да је кандидат детаљно и исцрпно истражио једну област историје Цркве и америчког богословља, којој је у српском богословском миљеу до сада посвећивана ограничена пажња. Историја Српске Цркве на америчком простору је у овом раду сагледана у ширем контексту. Контекстуализација српских црквених прилика у

Америци је, у овој дисертацији, представљена интердисциплинарно, и зашла је не само у домен црквеног и канонског права, већ и у домен многих друштвено-хуманистичких научних области. Тај шири контекст је укључио историју осталих Православних јурисдикција у Америци и матицама у протеклом столећу, историју Сједињених Америчких Држава, али и социјалну и антрополошку перспективу америчког живота.

Кандидат је на исцрпан начин представио контекст, у коме су формирана гледишта две богословске струје у америчком богословљу у 20. веку. То је постигнуто кроз приказивање ставова како богослова – представника ових струја, тако и званичних докумената црквених структура, које је аутор користио приликом истраживања у српским и америчким архивама. Кроз читав рад и у његовом закључку, кандидат је анализирао и критиковао хипотезу да је православна заједница у САД на корак до решења проблема црквене јурисдикције, али и хипотезу да до решења никада неће доћи, те да ће стање остати *status quo*.

5. Закључак

Докторска дисертација Милета Д. Суботића под насловом *Историјско-еклисиолошки аспекти организације Православне Цркве у САД у првој половини двадесетог века* урађена је у складу са одобреном пријавом дисертације. Дисертација је по свом садржају оригинално и самостално научно-истраживачко дело, урађена по начелима историјско-критичке методологије и закључивања. Комисија из тог разлога са задовољством констатује да овај рад испуњава све научне параметре докторске дисертације, и предлаже Наставно-научном већу Православног богословског факултета Универзитета у Београду да одобри јавну одбрану овог рада.

У Београду, 3. јуна 2024. године.

Чланови стручне комисије за преглед и оцену дисертације:

др Растко Јовић, редовни професор
Православног богословског факултета Универзитета у Београду

др Ивица Чаировић, ванредни професор
Православног богословског факултета Универзитета у Београду

др Марко Вековић, ванредни професор
Факултета политичких наука Универзитета у Београду